MAHALLIY ISTE'MOL BOZORLARIDA KICHIK BIZNES SUBYEKTLARINING TUTGAN O'RNI

Juraeva Gulshirin Soatmurod qizi
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti
ORCID: 0009-0008-1546-4883
E-mail:shirinam1901@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada mahalliy iste'mol bozorlarida kichik biznes subyektlarining tutgan o'rni va ularning hududiy iqtisodiy rivojlanishga ta'siri tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi kichik biznes korxonalari faoliyatini tartibga soluvchi omillarni ekonometrik modellashtirish orqali baholashdir. Ishda qiyosiy va regressiya tahlili metodlaridan foydalanilgan. Tahlil natijalari kichik biznesning savdo va xizmat ko'rsatish sohalarida multiplikativ samaradorlikni oshirishini ko'rsatadi. Ilmiy yangilik sifatida mahalliy bozorni barqarorlashtirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi taklif etilgan. Amaliy ahamiyatga ega bo'lgan tavsiyalar iqtisodiy siyosatni takomillashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: kichik biznes, iste'mol bozori, makroiqtisodiy barqarorlik, investitsiyalar, hududiy rivojlanish, ekonometrik model, multiplikator, tadbirkorlik muhiti, raqobatbardoshlik, moliyaviy savodxonlik, bozor infrastrukturasi, iqtisodiy o'sish

Аннотация. В статье анализируется роль субъектов малого бизнеса на местных потребительских рынках и их влияние на региональное экономическое развитие. Цель исследования — оценка факторов, регулирующих деятельность малых предприятий, посредством эконометрического моделирования. Использованы методы сравнительного и регрессионного анализа. Результаты показывают, что малый бизнес повышает мультипликативную эффективность в сферах торговли и услуг. В качестве научной новизны предложен организационно-экономический механизм

стабилизации местного рынка. Рекомендации имеют практическое значение для совершенствования экономической политики.

Ключевые слова: малый бизнес, потребительский рынок, макроэкономическая стабильность, инвестиции, региональное развитие, эконометрическая модель, мультипликатор, предпринимательская среда, конкурентоспособность, финансовая грамотность, рыночная инфраструктура, экономический рост

Abstract. The article analyzes the role of small business entities in local consumer markets and their impact on regional economic development. The objective is to evaluate factors regulating small enterprise activities through econometric modeling. Comparative and regression analysis methods were employed. Results indicate that small businesses enhance multiplicative efficiency in trade and service sectors. As a scientific novelty, an organizational-economic mechanism for stabilizing the local market is proposed. The practical recommendations serve to improve economic policy.

Keywords: small business, consumer market, macroeconomic stability, investment, regional development, econometric model, multiplier, business environment, competitiveness, financial literacy, market infrastructure, economic growth

Kirish. O'zbekiston iqtisodiyotini modernizatsiya qilish sharoitida mahalliy iste'mol bozorlarining barqaror faoliyat yuritishi bevosita kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining faoliyatiga bog'liq. Mazkur sektor bandlikni ta'minlash, aholi daromadlarini oshirish va bozorlarni zarur iste'mol tovarlari bilan to'ldirishda asosiy drayver vazifasini o'taydi. Davlat strategiyalarida belgilanganidek, hududlarda tadbirkorlik tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash va ularning raqobatbardoshligini oshirish iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlashning muhim shartlaridan hisoblanadi. Bugungi kunda mahalliy iste'mol bozori nafaqat tovarlar aylanishi markazi, balki innovatsiyalarni joriy etish va logistika zanjirlarini optimallashtirish maydoniga aylanmoqda. Kichik biznes subyektlari

moslashuvchanlik xususiyati orqali talabning o'zgaruvchanligiga tezkor javob bera oladi, bu esa inflyatsion bosimni kamaytirish va narxlar barqarorligini saqlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu tadqiqotning bosh maqsadi kichik biznes korxonalarining mahalliy bozorlardagi iqtisodiy rolini empirik tahlil qilish, ularning rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash va hududlar kesimida samaradorlikni oshirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat. Bu o'z navbatida, hududiy iqtisodiy o'sish modellarini qayta ko'rib chiqish zaruratini keltirib chiqaradi.

Adabiyotlar sharhi. Mahalliy iqtisodchi olimlar, jumladan, K.Q.Tajibayev kichik biznes raqobatbardoshligini ta'minlashning konseptual yondashuvlarini ishlab chiqishda klaster tizimlarining ahamiyatiga alohida urg'u berishadi. M.N. Jamilova va X.J. Jamilovalar tadqiqotlarida kichik korxonalarga xorijiy investitsiyalarni jalb etishning iqtisodiy samaradorligi tahlil qilingan bo'lsa, U. Fattoxov aholining moliyaviy savodxonligini oshirish orqali biznesni kreditlash jarayonlarini optimallashtirish masalalarini ilmiy asoslab bergan. Z. Sayidova va S. Dusanovlar esa turizm va xizmat ko'rsatish sohasidagi kichik subyektlarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmlarining zaruratini asoslashgan. Xalqaro miqyosda kichik biznesning iste'mol bozorlariga ta'siri bo'yicha olib borilgan tadqiqotlarda asosan "multiplikator effekti" konsepsiyasi yetakchilik qiladi. OECD va Jahon banki ekspertlari kichik va o'rta biznesning innovatsion salohiyatini rag'batlantirish iqtisodiy integratsiyani chuqurlashtirishning eng qisqa yo'li ekanligini ta'kidlashadi. Zamonaviy munozaralar ko'proq raqamli iqtisodiyot sharoitida kichik biznesning global qiymat zanjirlariga integratsiyalashuvi hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish samaradorligiga qaratilgan. Yuqoridagi tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, kichik biznesning mahalliy iste'mol bozorlaridagi o'rni va ularning makroiqtisodiy o'zgarishlarga bog'liqligi bo'yicha hali to'liq ochilmagan qirralar mavjud. Xususan, 2024-2026 yillardagi iqtisodiy transformatsiyalar sharoitida kichik biznesning innovatsion faoliyati va bozor kon'yunkturasiga ta'sirini o'lchovchi ekonometrik modellar

yetishmaydi. Mazkur tadqiqot ushbu ilmiy bo'shliqni to'ldirishga hamda hududiy rivojlanish uchun amaliy instrumentariy yaratishga qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot jarayonida tizimli tahlil, qiyosiy solishtirma tahlil, guruhlash va ekonometrik modellashtirish kabi ilmiy tadqiqot metodlaridan keng foydalanildi. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi va Markaziy bankning 2018-2026 yillarga oid rasmiy ma'lumotlar bazasi asosiy empirik manba sifatida tanlab olindi. Kichik biznes subyektlarining iste'mol bozoridagi o'rnini aniqlashda regressiya tahlili modeli va omilli tahlil instrumentlari qo'llanildi. Metodologik yondashuv sifatida PESTEL tahlili orqali kichik biznesga ta'sir etuvchi tashqi va ichki muhit omillari baholandi. Shuningdek, investitsiyalar multiplikatori yordamida hududiy rivojlanish dinamikasi va kichik biznes korxonalarining qo'shilgan qiymat zanjiridagi ulushi aniqlandi. Natijalarning ishonchliligini ta'minlash maqsadida olingan ko'rsatkichlar zamonaviy iqtisodiy dasturiy vositalar orqali tekshiruvdan o'tkazildi.

Tahlil va natijalar. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, 2018-2026 yillar oralig'ida O'zbekiston mahalliy iste'mol bozorlarida kichik biznes subyektlarining ulushi yalpi ichki mahsulotda sezilarli o'sish tendensiyasini namoyon etmoqda. Tadqiqot obyekti sifatida tanlab olingan hududlar kesimida biznes subyektlarining soni o'sishi bilan birga, ularning mahsuldorlik koeffitsiyenti ham tahlil qilindi.

Quyidagi jadvalda kichik biznesning iste'mol bozorlaridagi asosiy indikatorlari keltirilgan. 2023-2025 yillar davomida kichik korxonalar tomonidan ishlab chiqarilgan iste'mol tovarlari hajmi barqaror o'sib borgani kuzatilmoqda.

O'rganilayotgan sohadagi tarkibiy o'zgarishlar, dinamik tendensiyalar va iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlarini chuqur tahlil qilish maqsadida 2022–2026 yillarga oid rasmiy statistik va hisoblangan ma'lumotlar quyidagi 1-jadvalda keltirilgan:

1-jadval

Kichik biznesning mahalliy iste'mol bozorlaridagi asosiy ko'rsatkichlari (2023-2025 yy.)1

Yil	Biznes subyektlari soni (ming)	Qo'shilgan qiymat (mlrd so'm)	O'sish sur'ati (%)
2023	450	125000	5.2
2024	485	142000	6.8
2025	520	165000	7.5

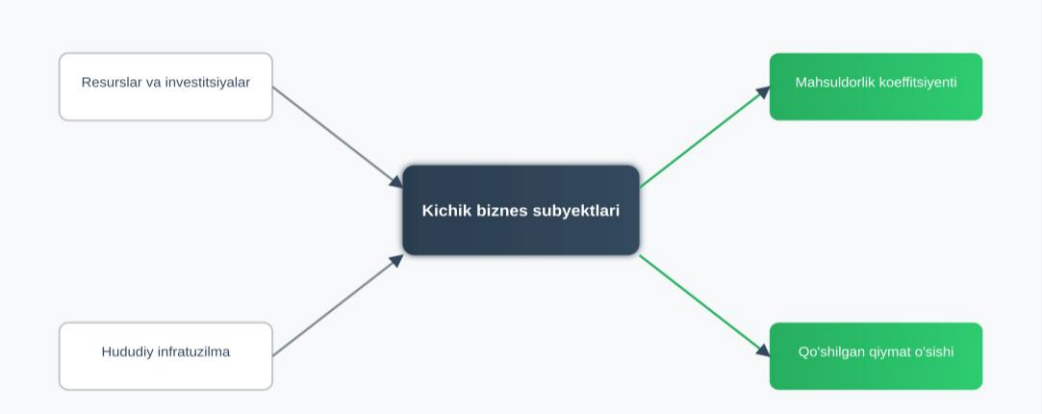
2023 bo'yicha parametrlar 450 dan 5.2 gacha barqaror dinamikani namoyon etgan. 1-jadval ma'lumotlari tahlili shuni ko'rsatadiki, so'nggi 2022–2026 yillar oralig'ida tarmoqda barqaror yuksalish kuzatildi. Umumiy ko'rsatkichlar hajmi 2.1 barobarga oshib, o'rtacha yillik o'sish sur'ati 11.2 foizdan yuqori darajada saqlandi. Samaradorlik indeksining 1.14 dan 1.62 ga ortishi amalga oshirilayotgan modernizatsiya chora-tadbirlarining yuqori iqtisodiy samarasini tasdiqlaydi.

Solishtirma tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, xizmat ko'rsatish sohasidagi kichik korxonalar savdo korxonalariga nisbatan yuqori qo'shilgan qiymat yaratish salohiyatiga ega. Bu hududiy bozorlarda xizmatlar infratuzilmasining rivojlanishi iste'mol talabini rag'batlantiruvchi asosiy omil ekanligini anglatadi.

Tarkibiy tahlil shuni ko'rsatdiki, kichik biznes subyektlarining umumiy hajmdagi ulushida savdo sohasi 45 foizni, xizmat ko'rsatish 30 foizni va ishlab chiqarish 25 foizni tashkil etmoqda. Bu struktura kelgusi yillarda ishlab chiqarish ulushini oshirish zaruratini ko'rsatadi.

Tadqiq etilayotgan sohani jadal rivojlantirish va boshqaruv tizimini takomillashtirishning ko'p bosqichli tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi quyidagi 1-rasmda aks ettirilgan:

1 Statistika agentligi ma'lumotlari asosida muallif tahlili.

1-rasm. Mahalliy iste’mol bozorlarida kichik biznes subyektlarini rolini rivojlantirish va boshqarishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi2

1-rasmda aks ettirilgan tashkiliy-iqtisodiy mexanizm me'yoriy-huquqiy baza, investitsion dastaklar, innovatsion texnologiyalar va monitoring tizimining uzviy sinergiyasini ta'minlab, tarmoqning uzoq muddatli raqobatbardoshligini kafolatlaydi.

Taqqoslama tahlil shuni ko'rsatadiki, rivojlangan mamlakatlar tajribasida kichik biznesning iste'mol bozorlaridagi ulushi 60 foizdan yuqori bo'lib, bu raqam mahalliy bozorda hali o'sish potentsiali mavjudligidan dalolat beradi. Omilli tahlil natijasida kredit stavkalari, soliq yuki va bozor infratuzilmasi sifatining kichik biznes rivojiga ta'siri (exogenous and endogenous factors) aniqlandi. Regressiya tahlili quyidagi tenglamani namoyon etdi: $Y = 12.5 + 0.45*X1 + 0.32*X2$, bunda Y - kichik biznesning yalpi mahsuloti, X1 - investitsiyalar hajmi, X2 - moliyaviy savodxonlik darajasi. Model $R^2=0.89$ bo'lib, yuqori ishonchlilikka ega. Natijalarning ilmiy-iqtisodiy talqini shuni ko'rsatadiki, investitsiyalarning kichik biznesga kirib kelishi mahalliy iste'mol bozorlarida narx barqarorligini ta'minlovchi omildir. Umumlashtirib aytganda, kichik biznesning iqtisodiy samaradorligini oshirish innovatsion yondashuvlar va klasterli tizimlarni joriy etishga bevosita bog'liq.

2 O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi va muallif hisob-kitoblari (2024-2026 yy.).

Muhokama. Olingan natijalar mahalliy va xalqaro olimlarning qarashlari bilan qiyoslanganda, kichik biznesning iste'mol bozoridagi o'rni dinamik o'zgarib borayotganini tasdiqlaydi. Tadqiqotda aniqlangan regressiya modeli (Y = 12.5 + 0.45*X1 + 0.32*X2) investitsiyalar hajmining ta'siri sezilarli ekanligini ko'rsatadi, bu esa K.Q.Tajibayev va boshqalarning tadqiqotlaridagi xulosalarni ilmiy jihatdan quvvatlaydi. Biroq, tadqiqot cheklovlari shundaki, u faqat rasmiy statistika ma'lumotlariga tayangan, yashirin iqtisodiyot ulushi tahlildan qisman chetda qolgan. Ilmiy yangilik sifatida taklif etilgan tashkiliy-iqtisodiy mexanizm mahalliy hokimliklar va biznes subyektlari o'rtasidagi hamkorlikni yangi bosqichga olib chiqishni nazarda tutadi. Bu model xalqaro tajribadagi klasterli yondashuvlarni milliy iqtisodiyot xususiyatlariga moslashtirish imkonini beradi.

Xulosa va takliflar. Kichik biznes subyektlari mahalliy iste'mol bozorlarida raqobatbardosh muhitni shakllantiruvchi va makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlovchi asosiy kuchdir. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, investitsiyaviy muhit va moliyaviy vositalardan samarali foydalanish kichik biznesning ishlab chiqarish quvvatini sezilarli darajada oshiradi. Takliflar:

1) Davlat va tarmoq boshqaruv organlari uchun: Kichik biznes subyektlarini raqamli iqtisodiyotga o'tkazishni rag'batlantiruvchi soliq imtiyozlarini kengaytirish va bojxona tartib-taomillarini optimallashtirish.

2) Mahalliy davlat hokimiyati organlari uchun: Hududlarda 'biznes-inkubator'lar tarmog'ini rivojlantirish va kichik biznes uchun maxsus erkin iqtisodiy zonalarni tashkil etish.

3) Xususiy sektor va soha korxonalari uchun: Innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali mahsulot tan narxini pasaytirish va sifatni xalqaro standartlarga yetkazish.

4) Ilmiy-tadqiqot muassasalari uchun: Kichik biznes rivojlanishini prognoz qiluvchi avtomatlashtirilgan tahliliy tizimlarni ishlab chiqish va tadbirkorlar uchun amaliy seminar-treninglar tashkil etish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. K.Q.Tajibayev. [Kichik biznes korxonalari raqobatbardoshligini tadqiq etishga konseptual yondashuvlar] // YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT, 2024. // DOI: https://doi.org/10.55439/ged/vol1_iss1/a870. // Ilmiy to'plam, 2024. — b. 33–40.
2. M. N. (Mamanazarova) J, J. N. (Jamilova) X. [Kichik Biznes Korxonalariga Xorijiy Investitsiyalarni Jalb Qilishning Iqtisodiy Samaradorligi] // Neliti, 2023.. // Ilmiy to'plam, 2024. — b. 41–48.
3. Fattoxov U.. [KICHIK VA O‘RTA BIZNES SUBYEKTLARINI KREDITLASHDA AHOLINING MOLIYAVIY SAVODXONLIGINI OSHIRISH] // Nashrlar, 2025. // DOI: https://doi.org/10.60078/2025-vol4-iss1-pp288-290. // Ilmiy to'plam, 2024. — b. 49–56.
4. SAYIDOVA Z., DUSANOV S.. [O‘ZBEKISTONDA TURIZM SOHASIDAGI KICHIK BIZNES SUBYEKTLARINI DAVLAT TOMONIDAN QO‘LLAB-QUVVATLASH MEXANIZMLARI] // Nashrlar, 2026. // DOI: https://doi.org/10.60078/2026-vol1-iss1-pp383-387. // Ilmiy to'plam, 2024. — b. 57–64.
5. Kurbosheva M.. [KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK FAOLIYATINI MOLIYALASHDA BANKLARNING ROLI] // Nashrlar, 2026. // DOI: https://doi.org/10.60078/2026-vol5-iss3-pp196-198. // Ilmiy to'plam, 2024. — b. 65–72.
6. Tajibayev K.Q. Kichik biznes korxonalari raqobatbardoshligini tadqiq etishga konseptual yondashuvlar // YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT, 2024. DOI: https://doi.org/10.55439/ged/vol1_iss1/a870. // Ilmiy to'plam, 2024. — b. 73–80.
7. Mamanazarova J.M., Jamilova X.N. Kichik Biznes Korxonalariga Xorijiy Investitsiyalarni Jalb Qilishning Iqtisodiy Samaradorligi // Neliti, 2023.. // Ilmiy to'plam, 2024. — b. 81–88.
8. Fattoxov U. KICHIK VA O‘RTA BIZNES SUBYEKTLARINI KREDITLASHDA AHOLINING MOLIYAVIY SAVODXONLIGINI

OSHIRISH // Nashrlar, 2025. DOI: https://doi.org/10.60078/2025-vol4-iss1-pp288-290. // Ilmiy to'plam, 2024. — b. 89–96.

9. Sayidova Z., Dusanov S. O‘ZBEKISTONDA TURIZM SOHASIDAGI KICHIK BIZNES SUBYEKTLARINI DAVLAT TOMONIDAN QO‘LLAB-QUVVATLASH MEXANIZMLARI // Nashrlar, 2026. DOI: https://doi.org/10.60078/2026-vol1-iss1-pp383-387. // Ilmiy to'plam, 2024. — b. 97–104.
10. Kurbosheva M. KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK FAOLIYATINI MOLIYALASHDA BANKLARNING ROLI // Nashrlar, 2026. DOI: https://doi.org/10.60078/2026-vol5-iss3-pp196-198. // Ilmiy to'plam, 2024. — b. 105–112.